

כבוד האדם וחירותו – לפרשת משפטים

פרשתנו, פרשת משפטים פותחת במילים 'וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁיִם לִפְנֵיהֶם'. לאחר מעמד הר סיני וקבלת התורה, שאודותיה קראנו בפרשה הקודמת, הנושא הראשון במסגרת הדינים והמשפטים אותם מלמד משה את בני ישראל, הוא **עבד עברי**.

מדוע בחרה התורה לפתוח דוקא בדיני 'עבד עברי'? תשובה לכך אנו קוראים במדרש אגדה בתחילת פרשתנו: "פתח במשפט עבד עברי, לפי שהיו עבדים במצרים, ופדאם הקב"ה ונתן להם חירות, לפיכך ציווה לישראל בראשונה שלא לשעבד באחיהו בפרך ולא לשעבדו לדורות, כי אם עד השנה השביעית, שנאמר 'כִּי עֲבָדִי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אִתָּם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם' (ויקרא כה, מב), לפיכך פתח במשפט עבד עברי". עם ישראל, שעבר את "חויית" העבד, כשהשתעבדו המצרים באבות האומה, יודע להאריך את היחס והרגישות כלפי עבד.

חוק יסוד כבוד האדם וחירותו

התורה מורה לנו לגלות אמפתיה מיוחדת לאוכלוסיית החלשים בחברה. פסוקים רבים (ובהם גם בפרשתנו) מצווים על צדקה לעניים, יחס מיוחד למצבם השברירי של היתומים והאלמנות, כמו גם רגישות למעמדו של הגר ועוד.

לפני כעשור התקבל בכנסת חוק יסוד, **כבוד האדם וחירותו**, שנועד להגן על חייו, גופו וכבודו של אדם. החוק קובע את כבוד האדם ואת חירותו כערכי היסוד, מהן נגזרות זכויות האדם המוגנות בחוק היסוד, שהתקבל כ"מגילת זכויות האדם".

התבוננות בפרשת השבוע מראה שהתורה (להבדיל) כתבה זאת כבר לפני אלפי שנים, והתייחסה לכך באופן מיוחד.

אם היו שואלים אותנו, באשר להמלצתנו, מה ואיך להעניש גנב שנתפס, ואין לו כסף לשלם עבור גניבתו. מה היינו מייעצים, מה יעשה כדי לשלם? כיצד להעניש אותו על מעשהו החמור? התורה מאמינה שכל אדם ביסודו הוא טוב, אלא שמעד באופן נקודתי. ועל כן בניגוד למקובל כיום, להושיב גנב בבית הסוהר, מציעה התורה הצעה מהפכנית: למכור אותו לעבד, ובפדיון המכירה לשלם את הגניבה. במבט ראשון חוק זה שולל את חירותו של האדם. אולם העמקה והתבוננות בהוראות התורה מלמדת, שלא זו בלבד שאינו נוגד את חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, הרי שמכירתו לעבד עברי רק תיטיב אתו. מומחים רבים בדורנו, בפרט המבינים בקרימינולוגיה (=חקר ההתנהגות הפלילית) מודים שבבית הסוהר פוגש האסיר גנבים נוספים ולומד מהם דרכים יעילות יותר לגניבה. וכך כשייצא מבית האסורים יהיה "מקצועי" יותר בתחומו. בתי כלא רבים משמשים ל"פקולטה לפשע".

אז מדוע התורה מציעה זאת?

תכנית שיקום – עבד עברי

שליטת החופש אינה עונש לגנב, אלא תיקון העוול שגרם. יש כאן תיקון כלפי שניים: (א) בעל החפץ שנגנב, שמקבל את כספו. (ב) הגנב, שזוכה ל'תכנית שיקום' מהפכנית, שבראשה אימוץ הגנב במשפחה אומנת, שאנשיה יתייחסו אליו בכבוד ולא ישפילו אותו. בעליו צריך לפרנס גם את משפחתו, שנותרה בבית ללא משענת ומקור הכנסה. התורה מגבילה את בעל העבד, מה מותר להורות לו לעשות ומה אסור. העבד לא יעשה עבודות שיש בהן משום ביזיון כפי שכותב הרמב"ם בהלכות עבדים (פרק א הלכה ו):

"כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך, ואיזו היא עבודת פרך? זו עבודה שאין לה קצבה ועבודה שאינו צריך לה... לא יאמר לו: חפור מקום זה, והוא אינו צריך לו. ואפילו להחם לו כוס של חמין או להצן ואינו צריך לו אסור".

כִּי טוֹב לוֹ עֲמֹד

התורה מסכמת את חייו של העבד אצל אדונו במילים 'כִּי טוֹב לוֹ עֲמֹד' (דברים טו, טז), ומבארים זאת חז"ל במסכת קידושין (דף כ ע"א): "עמך במאכל ועמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן".

עבד עברי נחשב כשכיר של הבעלים, ועל כן חלה על הבעלים החובה לספק לו זכויות סוציאליות, ובהן: איסור להשפיל את העבד. אין לקרוא לו בשם 'עבד', בדרך ביזיון, לא להטיל עליו עבודות ללא הגבלה בזמן או בהספק נדרש. התורה מתנגדת לעבודות ולשעבוד יהודי. ניתן לסכם את היחס לעבד, כפי שאמרו חז"ל: "כל הקונה עבד עברי, כקונה אדון לעצמו".

office@shaalti.co.il – **לתגובות**

הכותב: הרב חגי ולוסקי – מרצה ומחבר סדרת הספרים 'תורתך שאלתי' על התורה, 'כי ישאלך' – על הגדה של פסח, 'מה שאלתך' – על מגילת אסתר.

לרעיונות על פרשת משפטים, ניתן להיכנס לאתר תורתך שאלתי בקישור

<https://did.li/j0jrl>

לעיון והורדת גליון תורתך שאלתי לפרשת משפטים, ניתן לקרוא או להוריד בכתובת

<https://shaalti.co.il/?p=7511>

